Karmenu Vassallo

MARCEL ZAMMIT MARMARÀ M.A.

Diskors fl-okkażjoni tal-kxif tal-monument tiegħu fis-Siġġiewi, nhar it-28 ta' Jannar 2007

L-AĦJAR MOD KIF WIEĦED ISIR JAF POETA JIBQA' DEJJEM permezz tal-poeżija tiegħu. Għalkemm huwa diffiċli li wieħed joftom lil Karmenu Vassallo l-'bniedem' minn Karmenu Vassallo l-'poeta' għaliex ħajtu u xogħlijietu huma inseparabbli, il-kreattività tiegħu tlaqqagħna mhux ma' l-esperjenzi sekondarji, iżda ma' dak li hu l-aktar profond, mar-ruħ u mal-kuxjenza tiegħu. It-testi letterarji huma parti mill-ħajja ta' awtur iżda kif isostni Carl Gustav Jung, l-artist "m'hu xejn ħlief xogħlijietu, u mhux bniedem."[1]

Ismi jħożżuh fix-xemx!

Il-poeta jitwieled meta jmut. Karmenu Vassallo bħall-poeti veri, ma ntemmx ma' mewtu, iżda baqa' ħaj bis-saħħa ta' xogħlijietu, u hekk setgħet isseħħ xewqtu kif kien kiteb fil-Kelmtejn Qabel għall-ktieb tiegħu *Nirien*, li kitbietu jkunu għalih "*monumentum aere perennius*."[2] Kif fisser hu stess: "jien, il-lum jew għada, nintemm; imma l-kotba tiegħi ma jintemmu qatt."[3] Vassallo huwa poeta sħiħ li bis-saħħa ta' kitbietu rnexxielu jegħleb il-liġijiet tan-natura u ma jmut qatt.

Hija l-poeżija, li tagħmlu dak li hu, li tiġġustifika l-pożizzjoni tiegħu bħala wieħed mill-bennejja u mis-sisien tal-poeżija Romantika Maltija. Il-versi ta' Vassallo huma l-istess

---

1 C. G. Jung, 'Psychology and Literature' (1930), f'David Lodge (ed.), *Twentieth Century Literary Criticism*, London, Longman, 1988, p. 185. Cfr. ukoll Frederick R. Karl, 'Joseph Conrad,' f'Jeffrey Meyers (ed.), *The Craft of Literary Biography*, London, 1985, p. 84.

2 'Kelmtejn Qabel,' *Nirien*, Giov. Muscat, 1938, p. 6. Cfr. Orazju, Kt. III, XXX, v. 1.

3 *alla taż-żgħażagħ*, Giov. Muscat, 1939, p. 74.

ħajja tiegħu, espressjoni li lkoll fkimkien isawru sensiela sħiħa.[4] Jidher li dan il-kunċett romantiku kien ifisser ħafna għalih, u jagħlaq bih l-aħħar żewġ versi tal-ktieb tiegħu *Nirien*:

Da' l-ktieb mera ta' ħajti
da' l-ktieb jixhed min jien![5]

Il-punt tat-tluq tiegħu huwa l-ħajja individwali iżda li fuq kollox tirrifletti l-bniedem. Il-'jien' fil-poeżija tiegħu jsir il-vuċi tal-kotra u ma jibqax ifisser biss il-poeta tas-Siġġiewi.

Dwar l-aspett universali, il-Professur Oliver Friggieri kiteb li Vassallo hu "poeta tan-niket personali li mbagħad issarraf gradatament f'sustanza lirika billi kiseb ix-xejriet ta' kelma universali fuq umanità sħiħa. Mill-għeluq tat-tiġrib intimu, mill-kitba fidila tad-djarju individwali, mill-kenn f'għamla ta' konfessjonaliżmu li jitlob il-mogħdrija, Vassallo għadda b'pass meqjus biex, mhux biss silet il-punti tar-riferiment għall-bażi tal-viżjoni persunali tal-ħajja, iżda wkoll applika din il-viżjoni għan-nisel uman kollu. Fuq din il-medda ta' universalità jistrieħ is-siwi estetiku kollu ta' Vassallo."[6] Huma l-kwalitajiet letterarji u universali li jġagħluna naqraw u niskopru l-kitbiet ta' Karmenu Vassallo u mhux dak li għandu komuni mal-bnedmin l-oħra li batew. Bħala poeta huwa jittraxxendi ż-żmien bis-saħħa tal-kwalità, tal-profondità u ta' l-universalità fil-poeżiji u x-xogħlijiet li ħallielna, biex kif kiteb hu stess dwar poeta ieħor "hu twieled ħaj u baqa' ħaj u jibqa', għax twieled meta miet fost il-bnedmin."[7]

4 Cfr. Oliver Friggieri, 'Karmenu Vassallo,' *Kittieba ta' Żmienna*, A. C. Aquilina & Co., Veritas Press, 1970, p. 145.
5 'Nirien,' vv. 11-12, *Nirien*, p. 94.
6 O. Friggieri, 'Karmenu Vassallo: Il-Lirika tat-Turment Eżistenzjali,' *L-Istudji Kritiċi Miġbura*, Malta University Services, 1995, p. 284.
7 'Għall-Mewt ta' G.K. Chesterton,' vv. 3-4, *Il-Malti*, Settembru 1936, p. 80.

U jien twelidt ukoll!

Il-bidu u t-tmiem, it-twelid u l-mewt. Il-bniedem m'għandux il-jedd jiddetermina t-twelid u l-mewt tiegħu nnifsu. Fi ħdan il-liġi tan-natura, il-bniedem m'hux ħieles iżda determinat minn forzi li ma jista' jagħmel xejn dwarhom. Din l-interpretazzjoni kienet tħasseb ħafna lil Karmenu Vassallo. Jekk għall-bniedem

L-Għaqda tal-Malti – Università rrappreżentata waqt il-kxif tal-mafkar għal Karmenu Vassallo.

normali jum it-twelid ifisser il-bidu ta' ħajja, għal Vassallo, il-jum tat-Tlieta, 18 ta' Marzu 1913[8] kellu jkun mhux biss speċjali, iżda wkoll il-punt tat-tluq għal ħafna thewdin u riflessjoni filosofika:

> Ma stajtx kont ieħor jew ħaġ'oħra? Mela
> għaliex fid-dinja, bla ma ridt, ġejt jien?
>
> [...]
>
> U għax ġejt jien? U kif ġejt jien? X'jedd kellhom
> missieri w ommi li jġibuni fl-art?
> Xi dmir kien tagħhom li jiżirgħu ħajti
> f'qasam daqs baħar kollu xewk, bla ward?[9]

Vassallo jfittex tweġiba għad-dubji tiegħu skond kuxjenza li tgħarbel kollox. Kellu tendenza jgħammed il-kriżi eżistenzjali u b'hekk jasal għal konklużjonijiet kristjanizzati. Kien konvint li kollox ġie minn Alla għax Hu fuq kollox u fuq kulħadd u li kieku ma kienx Hu ma kien ikun xejn minn dak li

8 Ċertifikat tat-twelid, Uffiċċju tar-Reġistru Pubbliku. Vassallo twieled is-Siġġiewi għall-ħabta tas-sitta ta' fil-għaxija (Cfr. ms. noti awtobijografiċi, p. 5). Dehret verżjoni bl-Ingliż tal-ms. Noti Awtobijografiċi maqsuma fi tliet partijiet ('Self-Portrait,' *Civilization* 6, 1983, pp. 164-168; *Civilization* 7, pp. 192-196; *Civilization* 8, pp. 221-224). Għall-bidu Vassallo kien jikteb is-'*Self-Portrait*' bl-Ingliż imbagħad jgħaddih lil Ġużè Cassar Pullicino għall-korrezzjonijiet. Mas-seba' paġna ddeċidew li jinkiteb bil-Malti u ssir traduzzjoni minn Pullicino (tagħrif minn Ġ. Cassar Pullicino). Vassallo stqarr li ma kienx iħossu kunfidenti jikteb bl-Ingliż daqs meta jikteb bil-Malti jew bit-Taljan: "fl-Ingliż inħoss li kont u għadni dgħajjef wisq" (intervista radjufonika Ġużè Aquilina, Redif., CCT, 12 ta' Diċembru 1962). Kiteb ukoll ittri b'Ingliż tajjeb, iżda fil-fehma tiegħu, ried ikollu ħakma mill-aqwa biex jgħid li kien jaf lingwa.

9 'Jien,' vv. 1-2, 9-12, *Nirien*, p. 87.

hu.[10] Kien jemmen li Alla ppermetta li l-ħajja tkun hekk iżda ma kien ilum lil ħadd: "Jekk jien għandi gwaj, marda, nuqqas fiżiku hu x'inhu, li sewwidli qalbi tul għomri u għamilli 'l ħajti qabar, ma nlumx lilU, u lanqas lil ommi u 'l missieri."[11]

Fl-ewwel snin tat-trobbija, mis-Siġġiewi ttieħed joqgħod f'San Ġiljan, fejn baqa' joqgħod sa ftit qabel ma għalaq seba' snin.[12] Kultant in-nanniet min-naħa ta' missieru li kienu jsibuhom bħala 'Tal-Landi' jew 'Ta' Żrengigi' kienu jmorru għalih f'San Ġiljan u joħduh magħhom f'raħalhom fejn kellhom razzett.[13]

Karmenu kienet il-għaxqa tiegħu li jmur ir-razzett tas-Siġġiewi qalb il-ħdura tal-ful u tas-siġar tar-rummien u qalb il-ħmura tal-ward tas-silla. Għal Vassallo l-kelma 'ġenna' hija marbuta mad-dinja ta' tfulitu:

X'baħar ta' ħajr f'daqsxejn ta' xitla, f'rimja!
Tfuliti kienet Ġenna u ma kontx naf![14]

Fix-xitwa zijietu kienu joħduh magħhom sal-wied. Darba ra nofs qoxra ta' ġewża għaddejja titgħawwem mal-kurrent tal-wied. Dak il-ħin lemaħ mazzarell jittajjar. Ħass ruħu jiċkien, u xtaq kieku jsir mazzarell biex ikun jista' jmur ibaħħar fuq dik id-dgħajsa tal-qoxra ta' ġewża. Għal waqt wieħed bħal intilef f'nagħsa ħelwa, ħass jitrabbewlu ġwienaħ żgħar, u nbidel f'dak

10 Cfr. intervista radjufonika Pio Dalli, *L-Artist* (11), Xandir Malta, 12 ta' Lulju 1984. Cfr. ukoll 'Il-Ġid u d-Deni,' *Il-Malti*, Marzu 1936, p. 14; 'Binti,' *Il-Malti*, Ġunju, 1941, pp. 40-42; 'Lilek,' *Leħen il-Malti*, Ott.-Diċ., 1947, pp. 12-15.

11 *Ibid.*

12 Cfr. ms. Noti Awtobijografiċi., p. 7.

13 Cfr. 'Poeta mit-Twelid! ħannieqa ta' Snin: ħannieqa ta' ħolm,' *Leħen il-Malti*, Jannar 1939, p. 152; 'Il-bieraħ, il-lum u għada,' *Pronostku Malti*, 1940, pp. 82-84.

14 'Tifkiriet ta' Tfuliti,' vv. 3-4, *Il-Malti*, Marzu, 1951, p. 6.

il-mazzarell li kien għadu kemm lemaħ.[15] Għalkemm f'din l-età kien għad m'hemmx ħjiel tal-kitba tal-poeżija, huwa kien diġà beda jħoss li hemm xi ħaġa li tagħżlu minn ħaddieħor.

Minn dejjem kellu wkoll seħer għal kull ħaġa li ddur u togħla fl-ajru: Kien imġennen wara l-għasafar. Ħafna drabi xtaq jinbidel f'għasfur. Kien jagħmel f'moħħu li jaqbad tajra kbira biex joħdilha ġwinħajha u jittajjar bihom hu wkoll.[16] Aktar tard f'ħajtu, bħala poeta, ittrasforma ruħu f'wieħed minnhom: "t'għasfur rabbejt il-ġwienaħ u fl-għoli, fl-għoli tlajt."[17] Fil-'Ħolma ta' Poeta' kiteb li waqt li kien rieqed, ħolom ħolma li ma titwemminx. Ħolom li rabba par ġwienaħ tar-riħ, ġwienaħ li lewnhom ma baqax jiftakar kif kien, u bihom inqata' mill-art u tar x'imkien li bħalu fuq l-art kien għadu qatt ma ra. Feraħ u għoxa tant li qalbu riedet tinqasam bil-ferħ. Ħassu "mdendel fil-fieragħ."[18] Ried jaqbad ma' xi ħaġa, iżda ma' xiex jaqbad ma sabx. Fl-aħħar deherlu li xi ħadd kien qiegħed jgħannqu miegħu u jbusu. Inħasad, u qam u sab ruħu fis-sodda. Kienet ħolma ta'poeta.[19]

Huwa jqabbel il-poeta ma' għasfur: "Il-poeti bħall-għasafar: kull wieħed għandu l-għanja tiegħu. Kollha sbieħ l-għasafar ta' l-għana, u kollha jgħaxxquk tismagħhom jgħannu. Hekk ukoll il-poeti."[20]

Il-ġibda li kellu għal dak kollu li jogħla u jittajjar kompliet tikber miegħu sa ma żviluppat f'seħer għall-ajruplani. Meta qabad jitfarfar kien imur sa Ħal Far ma' ħabib tiegħu Leli

15 'Poeta mit-twelid! ħannieqa ta' Snin: ħannieqa ta' ħolm,' loc. cit., p. 153.

16 *Ibid.*

17 'Tifkiriet ta' Tfuliti,' vv. 38-39, loc. cit., p. 6.

18 'Ħolma ta' Poeta,' Paġna Letterarja, *Il Berka,* 19 ta' Diċembru 1938, p. 6.

19 *Ibid.*

20 'Kelmtejn Qabel,' 23 ta' Lulju 1950, f'C. Gauci, *Niket u Hena,* Universal Press, 1950.

Bonnici, biex jara l-ajruplani. Malli kien jisma' ħoss ta' ajruplan, kien jitgħaxxaq u jħoss ferħ ġewwieni.[21] Sa xjuħitu kien għadu jmur jara l-ajruplani. Sakemm kien għadu joħroġ, qabel ma marad sewwa, kien jgħid lil wieħed minn uliedu jwasslu sa Ta' Kandja fejn kienu jinqatgħu l-ajruplani biex jarahom huma u telgħin u huma u neżlin.[22] L-aktar li kien jieħu gost meta jarahom jinqatgħu mill-art u kważi jmissu ma' rasu. Il-paradoss hu li għalkemm kien imġennen wara l-ajruplani, huwa qatt ma rikeb wieħed minnhom. L-unika darba li siefer kien bil-vapur lejn Napli.[23] Dan id-delizzju tant kien għal qalbu li f'poeżija dwar il-mewt, 'Oħti l-Kbira,' isemmih bħala wieħed mill-ħwejjeġ sbieħ li kien ser jitlef u jħalli warajh:

> Il-mitjar ta' Ħal Luqa
> li kellu fuqi bħal magħmul (kont nogħxa
> nara mill-qrib dawk l-ajruplani u nisma'
> ħosshom iriegħed mat-titjir fuq rasi –
> għad li jien ma tirt qatt).[24]

Fl-istudju u fit-tagħlim dejjem sibt għaxqa kbira

Fl-1928, bil-għajnuna u bit-tħabrik tas-Sur Nin Delia, Monsinjur De Piro laqgħu bħala membru u student tas-*Societas Sancti Pauli* mwaqqfa minnu, u qabel li jagħmel tajjeb għall-ispejjeż ta' l-edukazzjoni sekondarja tiegħu fil-kulleġġ San Alwiġi.

Biex seħħlu jitgħallem Vassallo kellu jitħabat u jbati ħafna. L-ewwel sena tiegħu fil-kulleġġ San Alwiġi, fl-1928, kien ikollu jmur bil-mixi mis-Siġġiewi sa Birkirkara u lura. Kien ikollu jħaffef il-pass kemm jista' u kull mixja kienet toħodlu daqs siegħa u kwart. Fix-xitwa, kien ikun għoddu laħaq dalam

21 Intervista radjufonika Pio Dalli, 12 ta' Lulju 1984.

22 *Ibid.*

23 Tagħrif minn Oliver Paul Vassallo. Id-data ma jafhiex filwaqt li l-passaport ma nstabx.

24 'Oħti l-Kbira,' vv. 190-4, *Pronostku Malti*, 1980, p. 191.

x'ħin kien jasal id-dar. Biex iqassar, ħafna drabi, kien jgħaddi minn Wied is-Sewda u meta kien ikun għaddej l-ilma fil-wied, kien ikollu jaqsam minn banda għal oħra.

L-iżvantaġġi finanzjarji u s-sagrifiċċji li kellu jagħmel speċjalment fl-ewwel sena, minflok ma kienu dgħajfuh, aktar komplew saħħewh fir-rieda tiegħu biex jirnexxi fl-istudji.

Matul is-sena skolastika 1930-31 meta kien fit-*Terza Media*, deher fir-rivista ta' l-iskola ta' San Alwiġi komponiment bit-Taljan: *Il giorno più bello della mia vita*, fejn għalih l-isbaħ ġurnata ta' ħajtu kienet meta qabad il-pinna, ikkompona xi versi, u ħassu poeta. Hija l-ewwel dikjarazzjoni ċara ta' Vassallo li għalih il-poeżija kienet kollox.[25] Fl-1932 il-ħuġġieġa kienet tkebbset u kien wasal ukoll iż-żmien li joħroġ fil-beraħ. Ta' kull xahar bdew jidhru l-kitbiet tiegħu f'rivisti letterarji u reliġjużi.

u bdejt noħlom u noħlom lejl u nhar:
u bdejt nikteb u ngħanni, ngħanni u nikteb,
bit-tama li poeta nkun mill-kbar.[26]

Kont nikteb b'isem b'ieħor

Matul il-karriera tiegħu għamel użu minn ta' l-anqas tletin psewdonimu.[27] Bosta kittieba fil-bidu tal-karriera tagħhom kienu jippreferu jaħbu isimhom.[28] Għalhekk jista' jkun li hemm

25 Artikli oħra li dehru fir-rivista ta' l-iskola ta' San Alwiġi: 'Una Vacanza Inaspettata,' *St. Aloysius' College Magazine*, April-May 1930, pp. 20-21; 'King Alfred,' *St. Aloysius' College Magazine*, June-July 1930, p. 25. 'Il Mio Ideale,' *St. Aloysius' College Magazine*, June-July 1932, pp. 23-24.

26 'L-Aħħar Taqbida,' vv. 10-12, *Pronostku Malti*, 1940, p. 92.

27 Kittieb Ġdid, Lumzavas, Vasamonti, Qalb Imtertqa, KV, CV, R.P., Jien, G.C., J.C., Latlandika, Karvas, *, Siġġiewi, Raħli Malti, Lino Michelandi, V, Mens Sana, Aedo Maltese, A.A. Melo, Alter De Sanctis, Pro Patria Mori Vivere Est, ***, V.E.K.A., Nemura Kassa Vallo, Ward Ieħor, L-Awtur tan-Nirien. Kiteb għadd ta' kitbiet politiċi bil-psewdonimi A.E.Starr, D.B.D, Il-Poeta tal-Partit (cfr. ms. CV, p. 7).

28 Anton Buttigieg jgħid li għall-bidu kiteb bil-psewdonimi għax staħa

kitbiet oħra tiegħu tal-bidu li għad ma nstabux minħabba li kien iħobb jiffirma isem b'ieħor. Filwaqt li l-ewwel kitbiet tiegħu f'*Il-Messaġġier Malti tal-Qalb ta' Ġesù* huma ffirmati 'Kittieb Ġdid,' l-ewwel poeżija tiegħu li ħarġet għad-dawl fil-*Pronostku Malti* kellha l-psewdonimu 'Lumzavas.' Fiż-żmien meta Dr. Giovanni Curmi kien beda jġiblu xi poeżiji bit-Taljan fil-*Malta Letteraria*, Vassallo għażel ukoll li ma jurix ismu.

F'għadd ta' intervisti radjufoniċi jgħid li waħda mir-raġunijiet li kien jikteb bil-psewdonomi hija li Dun Karm kien dam biex beda jagħrfu bħala poeta. Vassallo kien bniedem sensittiv ħafna u malajr kien iħossu mweġġa'. Qagħdiet bħal dawn kien joħodhom b'serjetà kbira. Kull kelma kien jiżinha bir-reqqa u kien idum jhewden fuqha. B'kelma wieħed seta' jqabbiżlu demgħa u seta' wkoll iqajjem fih tempesta.[29] Ħjiel ta' dan ħallieh dokumentat ukoll: "B'kelma ħelwa nitbennen u mingħajrha għoddni niġġennen."[30]

Kulma studjajt ma sfalix għażiq

Is-snin li kien qatta' mas-'Soċjetà Missjunarja ta' San Pawl' kellhom importanza kbira f'ħajtu bħala snin ta' formazzjoni

---

jidher b'ismu. Bħal Vassallo, l-ewwel poeżija tiegħu ('Sajf') ukoll dehret fil-*Pronostku Malti* (1929, pp. 81-82) u bħalu għażel li juża isem b'ieħor. Deher bil-psewdonimu 'Kal' għax kien mill-Qala u kienet ħadet is-sitt premju. Is-sena ta' wara reġa' deher b'żewġ poeżiji 'Xenqet il-Qalb' u 'Fil-għaxija' bil-psewdonimi Kal u S.A.C., fil-*Pronostku Malti*, 1930, pp. 84-85, 97 (taħdita rrekordjata ta' Anton Buttigieg ma' l-istudenti ta' fil-għaxija, 10 ta' Diċembru 1971, Arkivju Radjufoniku Dipartiment tal-Malti, Università); L-istess kienu għamlu Sir Temi Zammit u Mons. Pietru Pawl Saydon li kien jikteb bi psewdonimi bħal O.B. u S.M. (intervista radjufonika minn Ġ. Aquilina lil Mons. Pietru Pawl Saydon, 29 ta' Ottubru 1962, ARDM).

29 Intervista radjufonika Laurence Mizzi, b.d.; Tagħrif minn Pawlu Aquilina, Peter A. Caruana, Charles Clews, John A. Consiglio, Laurence Mizzi, John E. Scerri, George J. Vella, K. Vella Haber, u Joe Zammit Cordina. Cfr. ukoll 'Kelmtejn fuq l-Ittri,' *Għażiż Karmenu*, Gulf, 1982, p. 41.

30 *Ibid.*

kemm mill-aspett akkademiku kif ukoll mill-aspett reliġjuż. Huwa baqa' japprezza li l-istudju tal-Letteratura, il-Filosofija u t-Teoloġija matul in-novizzjat u l-istudentat ma sewiex għal xejn: "Għax għalkemm hu minnu li l-poeta jitwieled hekk, madankollu jridu jkunu għalih l-istudji, it-tagħlim u l-esperjenza biex hu jiżviluppa ruħu sewwa u jsir tabilħaqq mgħallem ta' senegħtu."[31] Għalkemm ma rnexxilux isir saċerdot, l-effett ta' dan il-perijodu baqa' miegħu tul ħajtu kollha kif jixhdu l-versi f'"Il-Bieraħ, il-lum u għada':

> Inħoss ruħ ta' qassis, qalb ta' poeta:
> inħoss li jien mixgħul b'għerf il-Mulej.[32]

Wara li kien ilu seba' snin sħaħ mas-'Soċjetà Missjunarja ta' San Pawl' imbiegħed minn raħal twelidu, reġa' sab ruħu s-Siġġiewi ma' zitu Rożanna, mibdul minn tifel ta' ħmistax-il sena f'żagħżugħ ta' bejn it-tnejn u t-tlieta u għoxrin sena.[33]

Minbarra d-diffikultajiet psikoloġiċi li jġib taqlib bħal dan, iċ-ċaqliq soċjali minn pożizzjoni ta' wieħed reliġjuż għal wieħed lajk ikompli jagħmel il-problema aktar kumplessa. Il-ġudizzju u ċ-ċensura tas-soċjetà bl-għajdut, il-kummenti u l-ħars suspettuż xejn ma għenu biex itaffu l-uġigħ u t-tiġrib tal-kriżi.

In-natura beżqet fuqi

Vassallo jgħid li sa minn kmieni kien iħossu differenti minn tfal u żgħażagħ oħra, kien hemm ħwejjeġ li ġagħluh jara u jsib

31 'Biex Niftiehmu minn Qabel,' *Kwiekeb ta' Qalbi*, Giov. Muscat, 1944, p. 7.

32 'Il-bieraħ, il-lum u għada,' vv. 47-48, loc. cit., p. 84.

33 Cfr. 'Biex Niftiehmu minn Qabel,' loc. cit., p. 8. Lura s-Siġġiewi kellu jibda mill-aktar ħwejjeġ bażiċi; mar għand ħajjat u ordna qalziet u ġlekk. Wara xi żmien xtara l-ewwel ċoff li libes f'ħajtu qabel ma daħal jieħu ritratt il-Ħamrun (ittra lil George J. Vella, 17 ta' Settembru 1985).

il-ħajja tiegħu sewdinija.[34] Huwa kien iħossu mwarrab, u kien iħoss li n-natura tagħtu bis-sieq. Mhux biss is-soċjetà li warrbitu iżda n-natura wkoll: "ħafna jitwieldu b'xi difett fiżiku, fi kliem ieħor, ma jitweldux ħelwin u sbieħ kif wieħed jixtieqhom u jħossu ruħhom magħfusin, imwarrbin, u miċħudin minn dak li huma jixtiequ. U dak jiena ġarrabtu wkoll. Bejn is-swat li qlajt min-natura u bejn is-swat li qlajt mis-soċjetà, fil-poeżija tiegħi tnihedt, bkejt, werżaqt, u forsi dgħajt xi dagħwa wkoll."[35]

Versi tan-negazzjoni bħalma wieħed isib f'"Vanġelu Ieħor' kienu mill-aktar kuraġġużi li qatt ħarġu mill-pinna ta' poeta Malti. Vassallo jgħid li huwa ma beżax u ma staħax jippubblika dak li kiteb u ma qagħadx iqis il-konsegwenzi u l-attakki li setgħu jaqgħu fuqu.[36] Kien hemm ukoll min beda jqisu bħala eretiku.[37] Wara li dehret 'Vanġelu Ieħor,' xi awtoritajiet mill-Kurja ta' l-Arċisqof widdbu lill-Mons. Prof. Pietru Pawl Saydon bħala editur ta' *Leħen il-Malti* li ppubblikaha.[38] Għalhekk Saydon talab lil Vassallo jikteb poeżija oħra biex biha jneħħi u "jitwarrbu d-dubji li kienu setgħu tnisslu jew nibtu f'xi mħuħ minħabba l-poeżija 'Vanġelu Ieħor.'"[39] Ix-xahar ta' wara, fi Frar, Vassallo ħareġ bil-poeżija 'Poeta Nisrani.'[40] Kien bagħat

34 Intervista radjufonika P. A. Caruana, 12/5/78. Cfr. ukoll 'Ħajja Qasira,' *Il-Malti*, Marzu 1938, p. 12; Cfr. ukoll O. Friggieri, 'Karmenu Vassallo – One of Malta's Greatest Living Poets,' *The Sunday Times of Malta*, 19 ta' Marzu 1967, p. 15.

35 Intervista radjufonika P. A. Caruana 12 ta' Mejju 1978. Ittra ta' K. Vassallo lil Patri Marjanu Vella 16 ta' Ġunju 1970.

36 Intervista radjufonika P. A. Caruana, 12 ta' Mejju 1978.

37 Cfr. Laurent Ropa, "Carmenu Vassallo, Poëte Chrétien,' *Afrique*. Alger, Fevrier, 1939, numéro 146, pp. 757-761, trad. f'*alla taż-żgħażagħ*, p.10. Cfr. ukoll ittra lil O. Friggieri, 16 ta' Ottubru 1976; Ġużè Chetcuti, 'Il-Poeta Karmenu Vassallo,' *Dwar il-Poeżija Maltija*, Port Said, 1946, pp. 73, 75.

38 Cfr. ittra lil O. Friggieri, 16 ta' Ottubru 1976.

39 *Ibid.*

40 'Poeta Nisrani' (mik. 19 ta' Frar 1937), *Leħen il-Malti*, Marzu 1937, p. 4.

għalih ukoll il-Vigarju ta' l-Isqof, Mons. Pawl Galea, sabiex imur ikellmu l-Kurja.[41] Il-Monsinjur qallu li bil-poeżiji tiegħu ma kienx qiegħed jagħmel sewwa.[42] Vassallo wieġbu li kulma kiteb kien kollu minnu. Il-Vanġelu ta' Sidna Ġesù Kristu kien mgħallem u kulħadd kien jafu iżda ma kienx qiegħed jitwettaq u jitħaddem fil-prattika.[43] Madwaru seta' jara biss "il-Vanġelu taċ-ċaħda ta' l-imħabba; il-Vanġelu tal-firda bejn il-qlub."[44]

Jiena ħuġġieġa nar

F'Marzu 1938, għeluq il-25 sena tiegħu, kellu mħejji għall-ħruġ l-ewwel ktieb tiegħu ta' poeżiji, *Nirien*, meqjus bħala l-aqwa xogħol letterarju tiegħu u li għaqqdu mal-letteratura tal-kontinent Ewropew u mal-filosofija ta' l-aqwa ħassieba. L-istħarriġ ta' kull perijodu poetiku ta' Vassallo jitqies b'referenza għal *Nirien* għax fih jinsab il-qofol ta' kulma kiteb.

Il-ħerqa li kellu seħħlu jfissirha bil-kelma *Nirien*.[45] Ismu ntrabat max-xbieha tan-nar u baqa' magħruf bħala "l-poeta tan-Nirien," l-awtur ta' versi jikwu:

> Jien ħuġġieġa nar: u dal-ktieb tiegħi
> sawwaru b'versi jikwu bħan-nirien.[46]

Tħalltunix ma' Leopardi

Uħud kienu qegħdin ixebbhuh ma' Leopardi bl-implikazzjonijiet kollha. Ma kinitx ħaġa tqila biex jassoċjawh miegħu minħabba li

---

41 Cfr. intervista radjufonika P. A. Caruana, 12 ta' Mejju 1978; ittra lil O. Friggieri, 16 ta' Ottubru 1976.

42 *Ibid.*

43 *Ibid.*

44 'Vanġelu Ieħor,' vv. 39-40, *Leħen il-Malti*, Jannar, 1937, pp. 2-3.

45 Intervista radjufonika Pio Dalli, 12 ta' Lulju 1984.

46 'Nirien,' vv. 9-10, *Nirien*, p. 94. Cfr. ukoll "Qalbi Ħuġġieġa" ('F'Jum il-Għid tal-Qaddis Nikola ta' Bari 1936,' v. 5, *Nirien*, p. 16); "moħħi ħuġġieġa" ('Alla Ieħor,' v. 4, *Pronostku Malti*, 1938, p. 99); "il-poeta huwa ħuġġieġa waħda ta' mħabba" ('L-Imħabba tal-Poeta,' *Il Berka*, 6 ta' Ġunju 1938, p. 8).

Vassallo kiteb artikli dwaru, kien isemmih ta' sikwit, iddedikalu xi versi fil-waqt li taħt it-titlu ta' xi poeżiji, ġieli għażel kwotazzjoni minn Leopardi bħala epigrafu.[47] Iżda Vassallo daqstant ieħor kien jiddispjaċih meta jgħodduh b'wieħed nieqes mit-twemmin nisrani. Huwa ma kienx kuntent li jsejħulu Leopardi minħabba l-implikazzjonijiet li kien iġib dan it-timbru u b'hekk tonqos l-individwalità tiegħu.

Huwa sostna li seta' kellu bosta nuqqasijiet iżda bħala poeta ma setax ikollu nuqqas ta' mħabba.[48] Vassallo li ddeskriva lilu nnifsu "ikrah minn barra, imma sabiħ minn ġewwa"[49] jfakkar fil-ġmiel li ma jidhirx: ġmiel il-qalb, ġmiel ir-ruħ u l-ġmiel morali li jista' jieħu s-sura ta' nobbiltà tal-qalb, ta' moħħ li jaf jaħseb, ta' sentimenti għoljin u nirien ta' mħabba.[50]

ħbiebi kulma ħlaqt Int: barra l-bnedmin

Vassallo li jirribella kontra n-natura li sawtitu, ċaħditu u avvelietu, huwa wkoll il-poeta li jħobb u jammira l-ġmiel tal-ħolqien. Fil-fehma tiegħu Alla ħalaq kollox sew minbarra l-bniedem. L-isfiduċja fil-bniedem kompliet tqarrbu lejn in-natura bħala l-ħolqien perfett ta' Alla. "Xi ġmiel madwari! X'seħer hu dan! ...

---

47 Cfr. 'Lid-Dell ta' Leopardi' (psewd. Vasamonti), vv. 3-4, *Pronostku Malti*, 1934, p. 94; 'Ricordando Giacomo Leopardi,' (psewd. Pro patria mori vivere est), *Gazzetta Letteraria*, Vittoria, Sicilia, 24 Giugno, 1934, p. xii; 'Rievocando La Morte Di Giacomo Leopardi,' (psewd. V.), *Malta Letteraria*, Aprile, 1935, pp. 115-117; 'A Giacomo Leopardi,' (psewd. Aedo Maltese), *Malta Letteraria*, Marzo, 1936, pp. 83-84; Brevi e vaghi appunti sulla lirica leopardiana,' 1936, fi O. Friggieri, *L'Esperienza leopardiana di un poeta maltese: Karmenu Vassallo*, cit., 1983, pp. 101-112; 'Kollu Għalxejn,' *Leħen il-Malti*, Sett.-Ott. 1936, p. 10; 'Dwal,' *Il-Malti*, Diċembru, 1936, p. 104; 'Lit-Tfajla ta' Mħabbti,' *Pronostku Malti*, 1937, pp. 68-70; 'Shelley u Leopardi,' *Il Berka*, 8 ta' Awissu 1938, p. 8.

48 *Ibid.*

49 'B'Tifkira t'Ommi,' loc. cit., p. 80; Cfr. ukoll 'L-Imħabba tal-Poeta,' loc. cit.

50 'Il-Ġmiel Naturali fil-Bniedem,' *Il Berka*, 11 ta' Lulju 1938, p. 8.

X'qawwa tiġġedded fil-ħolqien!"[51] Fil-bniedem lemaħ l-oppost ta' dak li kien jara fil-kumplament tal-ħolqien u talab lir-'Riħ Fuq' biex iġorru "'il bogħod 'il bogħod."[52]

Jekk f'dan il-perijodu m'aċċettax l-umanità, kien ifisser ukoll li ma kienx qiegħed jaċċetta lilu nnifsu. L-umanità kienet inaċċettabbli għalih daqskemm hu kien iħoss li kien inaċċettabbli għaliha.[53] "Jien ma naqbel ma ħadd."[54]
Imqanqal mill-ammirazzjoni għan-natura u maħkum mill-fantasija, wasal biex jidentifika ruħu mal-ħlejjaq veġetattivi u sensittivi, mal-ħxejjex u l-bhejjem, biex fi 'Ħbiebi' kkundanna biss l-umanità: "ħbiebi kulma ħlaqt Int: barra l-bnedmin."[55]

Kemm fil-kitbiet kif ukoll fid-diskorsi Vassallo jittrasmetti r-rispett u s-sensittività tiegħu għall-annimali.[56] F''Oħti l-Kbira,' l-għasafar, il-klieb u l-qtates huma fost dawk il-ftit li b'sogħba kien ser ikollu jħalli warajh f'mewtu.[57] Kien iħoss ħafna għall-annimali u kemm-il darba ġabar f'daru klieb u qtates mitluqin.[58] Għalkemm l-aqwa ħbieb tiegħu kienu l-ħolqien naturali u l-

51 'Marzu,' vv. 11-13, *Nirien*, p. 71.

52 'Lir-Riħ Fuq,' vv. 54-57, 275-277, *Ħamiem u Sriep*, pp. 114, 119.

53 Cfr. "*The chief source of the most serious evils which afflict man is man himself: homo homini lupus. Whoever keeps this last fact clearly in view sees the world as a hell which surpasses that of Dante through the fact that one man must be the devil of another*" (Schopenhauer, 'The World as Will and Idea,' *Werke*, III, p. 663). Cfr. ukoll "*So that's what Hell is: I'd never have believed it ...Do you remember, brimstone, the stake, the gridiron? What a joke! No need of a gridiron, Hell is other people*" (Jean-Paul Sartre, 'Huis Clos,' xena 5, 1945, fi Stuart Gilbert, 'No Exit,' *No Exit and Three Other Plays*, Vintage International Edition, 1989).

54 'Vanġelu Ieħor,' v. 33, loc. cit. Cfr. ukoll 'Ħajja Qasira,' loc. cit.

55 'Ħbiebi' vv. 39-40, *Nirien*, p. 80.

56 Cfr. ms. Noti Awto., pp. 10, 14; 'Lir-Riħ Fuq,' vv. 143-153, loc. cit., pp. 116-117; 'Oħti l-Kbira,' vv. 200-204, loc. cit.; intervista radjufonika C. Cacopardo Mariani, 27 ta' April 1981; Intervista radjufonika P. Dalli 12 ta' Lulju 1984.

57 Cfr. 'Oħti l-Kbira,' vv. 201–204, loc. cit., p. 191.

58 Tagħrif minn Oliver Paul Vassallo.

poeżija "għax il-versi l-aqwa ħbieb,"[59] b'daqshekk ma jfissirx li kien nieqes mill-imħabba għal għajru. Huwa insista li ma kellu assolutament xejn kontra għajru u żgur li ma kien jobgħod lil ħadd għax il-mibegħda hija kerha.[60] Huwa afferma l-pożizzjoni tiegħu li bħala "poeta bilfors irid ikollu qalbu tajba, inkella ma jkun poeta xejn."[61]

Irrid u ma nistax

F'dan il-perijodu ta' qtigħ il-qalb, kiteb il-poeżiji magħduda bħala l-aqwa xogħlijiet tiegħu. Fihom jinsab il-qofol tal-filosofija tiegħu. Tnisslu fih dubji li wassluh biex jistaqsi, jiddibatti u jikkuntesta dak kollu li kien aċċettat. Huwa sab ruħu waħdu quddiem tbatija li ma seta' jagħmel xejn dwarha ħlief li jgorr, jokrob u jibki: "Waħdi mingħajr ma rrid. Waħdi fid-dinja."[62] Mill-biża' tiegħu li m'hux "bħall-bqija"[63] u "bħall-oħrajn"[64] toħroġ it-tnehida ddisprata: "Irrid u ma nistax inkun bħall-bqija tal-ħlejjaq fuq din l-art."[65] Mid-disperazzjoni u l-kommiżerazzjoni tiegħu nnifsu "jiena msejken,"[66] jgħaddi għall-kuntestazzjoni tad-destin u x-xorti ħażina li jagħmluh differenti mill-bqija li, għall-kuntrarju tiegħu, huma meqjusa bħala bnedmin normali:

> Naħbat ngħid bejni u bejn ruħi:
> M'iniex jiena bħall-oħrajn?

59 'Tiħux ħsieb,' v. 10, *Leħen il-Malti*, Mejju-Ġunju 1936, p. 19.
60 Cfr. intervista radjufonika P. Dalli, 12 ta' Lulju 1984.
61 Intervista radjufonika C. Cacopardo Mariani, 27 ta' April 1981.
62 'Vanġelu Ieħor,' v. 29, loc. cit. Cfr. ukoll 'Waħdi,' vv. 8, 29, 30, *Nirien*, p. 88.
63 'Il-Biża' Tiegħi,' v. 18, *Nirien*, p. 89.
64 'Kollu Għalxejn,' v. 6, loc. cit.
65 'Marzu,' vv. 17-18, loc. cit.
66 'Dejjem... Qatt!,' v. 25, *Pronostku Malti*, 1936, p. 72. Cfr. ukoll "ta' ħajti msejkna" ('Kelmtejn Qabel,' *Nirien*, p. 6); "imsejken! Dejjem waħdi" ('Vanġelu Ieħor,' v. 28, loc. cit.); 'Imsejken Jiena!,' *Leħen il-Malti*, Lulju 1934, p. 6; "imsejkna" ('April,' v. 21, *Leħen il-Malti*, Diċ. 1934, p. 121).

M'għandix moħħ u qalb ta' bniedem?
M'hix suriti wkoll mit-tajn?

[...]

Inħoss għafsa u diqa f'sidri,
inħoss ħajti tmut kull ħin,
meta rrid, bla jirnexxili,
ngħix bħall-bqija tal-bnedmin.

ma neħux għan-nies li tgħidlek
li taf tħobb... u ttik bis-sieq;
jew trid tfarrġek... u taħarbek:
għamil faħxi, kliem qarrieq.

Xorti kiefra! Xorti mqita!
Infern tiegħi daw'l-jumejn!
Xtaqt nibdilhom kieku f'Ġenna.
Ma nistax: kollu għalxejn.[67]

Ix-xewqa tiegħu li jieħu sehem fil-programm soċjali ma kinitx biżżejjed. Għalkemm kellu rieda qawwija li jieħu sehem fil-ħajja, sab ruħu f'kundizzjonijiet li ma setax jegħlibhom. La seta' jifhem il-ħajja u wisq anqas seta' jaċċettaha. Magħġun maddubji tiegħu kien hemm it-twemmin f'determiniżmu li wasslu għal dilemmi filosofiċi.[68] Vassallo stmerr in-nuqqas ta' ħila, li għalkemm kellu r-rieda, ma kinitx biżżejjed biex iddawwar u ttejjeb il-fatti. Hekk bil-protesta "Irrid u ma nistax" ripetuta kemm-il darba f'kitbietu, huwa afferma l-konflitt bejn dak li xtaq u dak li seta' jagħmel.[69] Ftit xhur biss qabel ma miet, tenna

67 'Kollu Għalxejn!,' vv. 5-8, 13-24, loc. cit. Cfr. ukoll 'Ħajja Qasira,' loc. cit.

68 Cfr. ms. 'Żewġ Ommijiet u Iben,' p. 30.

69 'Vanġelu Ieħor,' vv. 17, 21, loc. cit., pp. 2-3; 'Marzu,' v. 17, loc. cit.;

din il-frażi f'ittra lil wieħed mill-kittieba Maltin fl-Awstralja: "sikwit jagħtini li nibki: narani rrid nagħmel dak li ma nistax nagħmel."[70] Il-kriżi soċjali kienet żviluppat fi kriżi eżistenzjali.

Il-poeżija salvatni

F'dan il-perijodu mqalleb l-unika tama għalih kienet il-poeżija: "kelmti kulm'għandi, kelmti biss."[71] Il-poeżija kienet toffri l-unika tama ta' eżistenza. Jekk fil-ħajja kien qiegħed iqis ruħu mxejjaħ u mejjet, kien qiegħed jgħix permezz tal-poeżija. Bil-poeżija seta' jgħaddi mill-proċess li jbiddlu minn stat ta' passività għal stat ta' attività. Il-poeżija kienet saret ir-rifuġju u s-salvazzjoni tiegħu.[72] In-niket iwasslu għall-poeżija li permezz tagħha jsib is-serħan. Huwa paradoss li kważi jsib il-kuntentizza minħabba l-iskuntentizza. Il-poeżija tagħmlu differenti minn ħaddieħor u tgħollih 'il fuq mill-bqija. F'taħdita fuq ir-*Rediffusion* mal-Professur Ġużè Aquilina huwa żvela li l-poeżija mhux biss kienet ta' sodisfazzjon iżda wkoll is-salvazzjoni tiegħu.

L-għanja tiegħi ma baqgħetx dejjem l-istess waħda

Sa fl-aħħar Vassallo kien beda jsib xi ftit minn dik l-imħabba li tant ixxennaq għaliha f'żgħożitu. Ix-xewqa tiegħu li hu wkoll isir poeta mit-tajbin, bdiet isseħħ. Fiċ-ċirku familjari, iż-żwieġ flimkien mal-grazzja li jsir missier ukoll għenuh biex jikseb ftit minn dak li beża' li qatt ma kien ser jikseb.

L-esperjenza u l-fehma ta' Vassallo dwar l-imħabba tinqasam fi tliet stadji: l-istmerrija totali tan-nisa u s-sostituzzjoni tagħhom bil-poeżija bħala t-tfajla ideali; il-bidla

---

'Kollu Għalxejn,' v. 15, loc. cit.; 'Waħdi,' v. 7, loc. cit.; 'Il-Biża' Tiegħi,' v. 9, loc. cit; 'jien u oħrajn,' *Il-Polz*, Sett.-Diċ., 1973, p. 20; ittra lil Anton F. Attard, 4 ta' Awissu 1986.

70 Ittra lil Joe Saliba, 18 ta' Ottubru 1986.

71 'Lit-Tfajla ta' Mħabbti,' v. 11, loc. cit.

72 Intervista radjufonika Ġ. Aquilina, 12 ta' Diċembru 1962. Cfr. "Int biss... ħlistni mill-mewt!" ('Int Biss,' v. 17, *Nirien*, p. 92).

għall-estrem l-ieħor b'ġibda kbira għat-tfajla vera iżda maħkum minn biża' li ma jirnexxilux isib sieħba minħabba li ma kienx iħossu attraenti biżżejjed; fl-aħħarnett tisseddaq xewqtu bir-rabta fiż-żwieġ ma' Marija Vassallo, biex aktar tard, ikkanċella l-biża' li ma jkattarx bħall-kumplament tal-ħolqien.

Din il-qima ma tistħoqqlix

Ftit xhur wara mewt Dun Karm f'Ottubru 1961, xterdet l-għajta biex Vassallo jingħata t-titlu ta' 'Poeta Nazzjonali,' kwistjoni mqanqla l-ewwel darba minn Charles Coleiro f'artiklu f'*Il-Berqa* tal-15 ta' Ġunju 1962 u li kien jismu 'Il-Poeta Nazzjonali ta' Malta – Wara Dun Karm ... Vassallo.'[73] Coleiro ppropona lil Vassallo bħala Poeta Nazzjonali suċċessur ta' Dun Karm. L-artiklu fi kliem Vassallo kien "xrara li minnha tkebbset ħuġġieġa."[74] Peter A. Caruana, editur tal-Paġna Letterarja ta' *Leħen Is-Sewwa*, iddedika l-editorjal tal-ħarġa tat-3 ta' Lulju għall-kwistjoni tal-'Poeta Nazzjonali,' fejn kompla seddaq l-idea li Vassallo kien l-uniku wieħed li kien jixraqlu jiret it-titlu mingħand Dun Karm. Minn hemm dehru ruxxmata ta' artikli u ittri, fosthom għadd ta' argumenti u definizzjonijiet ta' 'Poeta Nazzjonali' u 'Poeta tar-Rand.'[75] Il-

73 Cfr. Charles Coleiro, 'Il-Poeta Nazzjonali ta' Malta – Wara Dun Karm ... Vassallo,' *Il-Berqa*, 15 ta' Ġunju 1962, p. 5.

74 'Poeta Nazzjonali,' *Leħen is-Sewwa*, 26 ta' Lulju 1962, p. 3. Cfr. ukoll 'Poeta Nazzjonali Wieħed,' *It-Torċa* (Magazin), 12 ta' Awissu 1962, p. 18.

75 Cfr. P. A. Caruana, 'Poeta Nazzjonali' (Editorjal tal-Paġna Letterarja), *Leħen is-Sewwa*, 3 ta' Lulju 1962, p. 3; Paul A. Attard, "Il-Poeta Karmenu Vassallo," *Leħen Is-Sewwa*, 12 ta' Lulju 1962, p. 4; Oliver Friggieri, 'Poeta Nazzjonali Wara Dun Karm,' *Leħen is-Sewwa*, 17 ta' Lulju 1962, p. 7; Nikol Aquilina, "Il-Poeta Nazzjonali," *Leħen Is-Sewwa*, 17 ta' Lulju 1962, p. 2; Em. Bezzina, 'Il-Poeta Nazzjonali,' *Leħen is-Sewwa*, 17 ta' Lulju 1962, p. 2; Anton Haber, 'Il-Poeta Nazzjonali,' *Leħen is-Sewwa*, 17 ta' Lulju 1962, p. 2; Bro. Henry F.S.C., 'Il-Poeta Nazzjonali,' *Leħen is-Sewwa*, 17 ta' Lulju 1962, p. 2; Long Fellow, 'X'inhu Poeta Nazzjonali,' *Leħen is-Sewwa*, 17 ta' Lulju 1962, p. 2; Vulgo Sciocco, 'Min jagħżel il-Poeta Nazzjonali,' *Leħen is-Sewwa*, 17 ta'

kwistjoni dwar 'it-tieni Poeta nazzjonali' ssemmiet saħansitra fil-Parlament.

Fis-26 ta' Lulju 1962 Vassallo kiteb f'*Leħen Is-Sewwa*, u wara li radd ħajr lil dawk li għoġobhom jagħtuh daqshekk qima, kiteb bl-umiltà karatteristika tiegħu: "jisgħobbini ngħidilhom li din il-qima ma tistħoqqlix. ... Jien li ma nagħmel lil ħadd idolu tiegħi, la nistenna u lanqas ma rrid min jagħmel lili idolu tiegħu. ... Għad li lili t-titoli ta' ġieħ ma jsakkrunix, waqt li jiena minnaħa tiegħi qajla u xejn nedha bihom, lil dawk li jippossedu hom mhux talli nagħrafhom imma talli nqimhom ukoll. ... Li wieħed ikun 'Poeta Nazzjonali' jew *Poet Laureate* hi ħaġa sabiħa u kbira. Li wieħed ikun 'Poeta tan-Nirien,' hija forsi aktar ħaġa minn Alla milli mill-bnedmin."[76] Ir-reazzjoni tal-biċċa l-kbira tal-kittieba kienet ta' ammirazzjoni għall-irġulija ta' Vassallo.

Fl-1964 Francis Ebejer reġa' fetaħ id-dibattitu b'ittra f'*The Sunday Times of Malta* fejn minbarra li ppropona lil Vassallo bħala 'Poeta Nazzjonali,' issuġġerixxa li jekk huwa jiċħad l-unur għal darba oħra, it-titlu għandu jingħatalu xorta waħda.[77] Mill-ġdid fl-1971 dehru xi ittri f'*L-Orizzont* bi lmenti

Lulju 1962, p. 2; Oscar, 'Il-Poeta Nazzjonali,' *Il-Berqa*, 18 ta' Lulju 1962, p. 5; George Mallia, 'The National Poet,' *Times of Malta*, 20 ta' Lulju 1962, p. 8; Charles Coleiro, 'Will Karmenu Vassallo Succeed Dun Karm?' *The Bulletin*, 24 ta' Lulju 1962, p. 2; 'The National Poet,' *The Bulletin*, 25 ta' Lulju 1962, p. 6; Anton Muscat, 'Iż-Żgħażagħ u l-Letteratura,' *Leħen is-Sewwa*, 26 ta' Lulju 1962, p. 3; C. Spiteri, 'Poeta Nazzjonali,' *Il-Ħelsien*, 27 ta' Lulju 1962, p. 5; Anton Vella Haber, 'It-Tieni Poeta Nazzjonali,' *Il-Berqa*, 30 ta' Lulju 1962, p. 5; Louis Muscat, 'Poet Laureate,' *Leħen is-Sewwa*, 31 ta' Lulju 1962, p. 2; W. Spiteri, 'Poeta tar-Rand,' *Leħen is-Sewwa*, 31 ta' Lulju 1962, p. 4; J. Debono, 'Poeta Nazzjonali?' *Leħen is-Sewwa*, 4 ta' Awissu 1962, p. 4, John A. Consiglio (J.A.C.), 'Poeta Nazzjonali Wieħed,' *It-Torċa*, 5 ta' Awissu 1962, p. 18; John A. Consiglio (J.A.C.), '"Poeta Nazzjonali Wieħed": Tweġiba lil Karmenu Vassallo,' *It-Torċa*, 19 ta' Awissu 1962, p. 5.

76 'Poeta Nazzjonali,' *Leħen Is-Sewwa*, 26 ta' Lulju 1962, pp. 3-4.

77 Cfr. Francis Ebejer, 'The National Poet,' *The Sunday Times of Malta*, 15 ta' Marzu 1964, p. 11; Edward Ellul, 'The Fate of our National Poet an Honour or a Nightmare?' *The Sunday Times of Malta*, 22 ta' Marzu 1964, p.

li wara mewt il-'Poeta Nazzjonali,' tħalla vojt li kien għadu ma mtela minn ħadd u li ma kien hemm ħadd li seta' jimlieh ħlief Vassallo.[78]

Ħajti musbieħ inemnem

F'Awissu 1970 ħareġ ktieb b'ġabra ta' poeżiji u semmieh *Tnemnim* bħala rabta mal-ħuġġieġa tal-bidu u t-tnemnim tat-tmiem.[79] Il-ktieb huwa dokument ta' poeta konvint li l-poeżija tiegħu bdiet tintefa: "Semmejt dal-ktieb *Tnemnim* għax inħoss li hu u jien għandna minn xemgħa tnemnem li waslet biex tintefa. Kemm ser indum ħaj ma nafx u ħadd ma qalli. Imma naħseb li bħala kittieb ta' versi mitt diġà."[80] Din il-konklużjoni hija l-viżjoni diġà mħabbra minn Vassallo f'*Ħamiem u Sriep*. Iħabbar inżul is-separju fuq il-poeżija kkunsmata. L-aħħar żewġ versi f'din l-aħħar ġabra, huma stqarrija ta' poeta għajjien u rassenjat, riesaq lejn it-tmiem iżda li għadu jfittex tweġiba u tifsira tal-misteri:

ħajti musbieħ inemnem: naqsu ż-żejt...
La naf fejn sejjer w anqas għalfejn ġejt.[81]

Ma rridx nerġa' ngħixu dak iż-żmien

F'Lulju 1974 Vassallo għadda x-xogħlijiet li kellhom jidhru fl-antoloġija *Bejn Qċaċet u Qigħan* lil Ġużè Diacono li baqa'

8.

78 Cfr. Joseph Schembri, 'Karmenu Vassallo: Poeta Nazzjonali,' *L-Orizzont*, 11 ta' Awissu 1971, p. 13; Malti Modern, 'Il-Poeta Karmenu Vassallo,' *L-Orizzont*, 18 ta' Awissu 1971, p. 8.

79 *Ibid.*; intervista radjufonika E. Cumbo, 28 ta' Ġunju 1978.

80 'Daħla Għal Vrusi,' *Tnemnim*, 1970, p.33. Cfr. 'Ħajr, ilmenti u stqarrijiet mill-awtur tal-ktieb "Tnemnim," *L-Orizzont*, 22 ta' Settembru 1970, p. 7. Cfr. ukoll O. Friggieri, '"Tnemnim" – Fdal tal-Qilla Mgħoddija,' *Il-Qawmien*, 23 ta' Awissu 1970, p. 4.

81 'Tnemnim,' vv. 1-2, *Tnemnim*, p. 120.

skantat kif ma kien hemm ebda poeżija li dehret f'*Nirien.*[82] Meta Diacono wrieh fehemtu, Vassallo wieġbu: "Le. Vassallo ta' *Nirien* kien Vassallo ieħor."[83] Huwa fakkru li minn dak iż-żmien 'l hawn, ħajtu kienet inbidlet mil-lejl għan-nhar.[84] Kull ġabra ta' poeżiji li ppubblika wara *Nirien* kienet tqajjem mill-ġdid il-konfront bejn 'l-ewwel' Vassallo u 't-tieni' Vassallo.[85] Min-naħa tiegħu, kien jiddefinixxi mill-ġdid it-trasformazzjoni tiegħu: "Issa x'ġara minn dak in-nhar 'l hawn? Għalkemm dak li twelidt bih kelli nibqa' nitqanna bih, inqalgħu ċertu ċirkostanzi li lili biddluni. Fejn qabel ix-xorti tatni bil-ħarta, imbagħad ma baqgħetx ittini daqshekk bil-ħarta. U jekk ma sibtx dak kollu li xtaqt u li ridt, sibt parti minnu, sibt parti sabiħa u naqas ħafna n-niket li kont ġarrabt qabel, u kien hemm waqtiet ukoll f'ħajti illi sibt il-ferħ, illi sibt il-hena."[86]

---

82 Trevor Zahra, 'Ktieb ġdid ta' Karmenu Vassallo,' *L-Orizzont,* 3 ta' Awissu 1974, p. 6; 'Post Scriptum,' *Il-Mument,* 18 ta' Awissu 1974, p. 9; K. Vassallo, 'Il-Ktieb tal-poeżiji "Bejn Qċaċet u Qigħan,"' *L-Orizzont,* 22 ta' Awissu 1974, p. 6; 'Għażla dekoruża mill-poeżiji ta' K. Vassallo,' *Il-Ħajja,* 31 ta' Awissu 1974, p. 7; Paul Xuereb, 'A Poet's soul-searching,' *The Sunday Times of Malta,* 8 ta' Settembru 1974, p. 11; Ġużè Galea, 'Karmenu Vassallo – Poeta maħluq u mhux magħmul,' *L-Orizzont,* 11 ta' Settembru 1974, p. 8; O. Friggieri, "Bejn Qċaċet u Qigħan," *In-Nazzjon Tagħna,* 16 ta' Settembru 1974, p. 4; A.A.M., 'Ward Malti,' *It-Torċa,* 22 ta' Settembru 1974, p. 6; Pax, '"Bejn Qċaċet u Qigħan": Għażla ta' l-aħjar poeżiji minn "Kwiekeb ta' Qalbi" u "Ħamiem u Sriep" ta' Karmenu Vassallo,' *Forum,* Sett.-Nov., 1974, p. 19; F.D., '"Bejn Qċaċet u Qigħan": għażla mill-poeżiji ta' Karmenu Vassallo,' *Il-Malti,* Ġunju, 1975, p. 62; 'Aħbarijiet Letterarji,' *Il-Malti,* Marzu, 1977, pp. 31-32.

83 Ġużè Diacono, *op. cit.,* p.viii.

84 *Ibid.* Cfr. ukoll 'Għat-Tieni ħarġa ta' "Nirien": Kelmtejn Biss fil-Qosor,' *Nirien,* 1984, p. xii.

85 Cfr. O. Friggieri, *L'esperienza leopardiana di un poeta maltese: Karmenu Vassallo,* cit., pp. 94-95.

86 Intervista radjufonika P. A. Caruana, 12 ta' Mejju 1978.

Ħudni, ja Riħ, f'dinja oħra
Fis-7 ta' April 1983 tah attakk qawwi tal-qalb u kien f'xifer il-mewt: Marid, muġugħ, u mixħut f'soddtu, huwa baqa' jsofri wkoll minn nuqqas u irregolarità fiċ-ċirkolazzjoni.[87] Minbarra l-mard fiżiku, ħajtu kompliet tikkomplika ruħha bit-telfa ta' martu Marija li mietet ta' 66 sena fil-5 ta' Settembru 1984: "Sikwit nibki. Ma nistax infissirlek kemm kienet tiswa u ssarraf għalija l-għażiża marti. Hi u jien għaddejna minn baħar kbir ta' inkwiet."[88] Hija kienet qasmet il-ferħ u n-niket miegħu, bkiet u ġarrbet il-faqar miegħu, għadritu, sabbritu u ħabbitu.[89]

Għal Vassallo kien hemm żewġ xorta ta' mewt, il-mewt naturali u fiżika ta' tmiem il-ħajja u l-mewt metaforika ta' min jixtieq jgħix ħajtu u ma jistax, ta' min hu "mejjet ħaj" jew "ħaj taparsi" u li minnha jasal għall-mewt mixtieqa bħala soluzzjoni finali. L-istat ta' mewt f'ħajtu rnexxielu jegħlbu, kif kiteb: "żmien il-mewt f'ħajti għadda u għab; iżda l-marda li twikkejt biha qabel ma twelidt għadni ma fiqtx u ma nistax infiq."[90] Minn *Nirien* sa *Tnemnim* il-bidliet f'ħajjet il-poeta wasslu biex id-distinzjoni tiċċara fuq firxa sħiħa tal-kitbiet tiegħu: "stajt bqajt mal-ftit: mal-'mejtin f'ħajjithom' minn rajhom jew le. Imma sajjem mis-sabar u nieqes mill-ħila li nibqa', bejn qabar f'ħajti u nieqa wara mewti, qtajtha li nibni u nkun 'dar' fiż-żmien."[91]

Il-poeżija hi t-tieni ruħ tal-poeta
Karmenu Vassallo miet iżda bis-saħħa ta' kitbietu għadu fostna biex isseħħ il-profezija tiegħu: "għax jien twelidt biex nibqa' ħaj

87 Cfr. ittra lil Manwel Nicholas Borg, 13 ta' Diċembru 1983; ittra lil Ġorġ Chetcuti, 5 ta' Novembru 1983.
88 Ittra lil Leslie Vassallo, 20 ta' Ottubru 1984.
89 Cfr. 'Oħti l-Kbira,' vv. 76-101, loc. cit., pp. 188-189.
90 'Kelmtejn fuq l-Ittri,' loc. cit., p. 33.
91 'Għat-Tieni ħarġa ta' "Nirien": Kelmtejn Biss fil-Qosor,' loc. cit., p. xii.

u ndum."[92] Sa mill-ewwel ġabra ta' poeżiji, huwa kiteb li kien ser jgħix u jmut bit-tama li l-kitba tkun għalih "*Monumentum Aere Perennius*."[93] Huwa għex bil-konvinzjoni li l-poeżija tiegħu kellha min-nirien li ma jintfewx, u afferma pubblikament: "li ktibt jien ma jħassru ħadd."[94] Bil-ħolqien tal-poeżija, il-poeta jegħleb il-liġi naturali u jikseb dimensjoni ta' eternità: "Fil-palazz ta' qalbi tgħix it-tfajla li nħobb, tfajla li twieldet u kibret miegħi bħala biċċa minni li ma tintemmx għal kollox! Għax jispiċċa ż-żmien, il-Wisa' u kull ma sar; imm'aħna, jiena u t-tfajla li nħobb – il-Poeżija – ma nispiċċawx mal-mewt, għax meta mmutu, nerġgħu nitwieldu biex ma mmutu qatt."[95]

L-insistenza fuq il-kunċett ta' l-immortalità letterarja hija element kostanti matul il-fażijiet kollha tal-ħajja letterarja tiegħu. Il-poeta ta' Vassallo huwa poeta sultan li la jistgħu għalih "l-irwiefen taż-żmien u lanqas id-dlamijiet tal-mewt."[96] Il-poeta ma jintesiex wara mewtu u huwa definit f'termini ta' bidla u kontinwità:

Hu twieled ħaj u baqa' ħaj u jibqa':
għax twieled meta miet fost il-bnedmin.[97]

Vassallo huwa poeta f'kulma kiteb, poeta fi ħsiebu, poeta f'għemilu, poeta dejjem u kullimkien, poeta li ma jmut qatt.[98] Vassallo huwa l-poeta-filosfu f'riflessjoni kontinwa dwar il-misteri l-kbar, dwar il-mistoqsijiet li ma jitwiġbux. X'isir mill-bniedem wara mewtu? X'isib u ma xiex jiltaqa' wara dil-ħajja?

---

92 'L-Aħħar Taqbida,' v. 36, loc. cit., p.94.
93 'Kelmtejn Qabel,' *Nirien*, p. 6. Għall-frażi Latina ara Orazju, Ktieb III, XXX, v. 1.
94 Intervista radjufonika T. Bonello, 4 ta' Lulju 1985.
95 'Ħajja Qasira,' loc. cit.
96 Ittra lil Patri Marjanu Vella, 31 ta' Mejju 1980.
97 'Għall-Mewt ta' G.K. Chesterton,' vv. 3-4, loc. cit., p. 80.
98 Cfr. 'Poeta mit-Twelid,' loc. cit., p. 150.

Mit-tiftix tal-verità bħala l-punt tat-tluq, jgħaddi l-mistoqsijiet u d-dilemmi l-kbar mill-għarbiel letterarju, filosofiku u Teoloġiku. Huma kitbiet li jirrivelaw kemm moħħ Vassallo kien dejjem sejjer ma jieqaf qatt, jimmedita, jistaqsi, jaħseb, jhewden, jirrifletti, jargumenta u jiddibatti.

Huwa għadda mill-poeżija mġarrba għall-poeżija miktuba, mid-djarju personali għall-poeżija universali li tegħleb il-fruntieri ġeografiċi, razzjali, u l-limiti temporali biex tibqa' friska u tgħodd għal kull post u għal kull żmien. Hija immortalità miksuba mix-xogħlijiet tajba li jibqgħu matul iż-żminijiet għax "it-tajjeb u s-sabiħ fl-arti, bħar-ruħ tal-bniedem, la jeqdiemu u lanqas ma jninu bis-snin."[99] Fil-waqt li l-bnedmin imutu, il-ħajja tal-poeti ma tintemmx għax il-poeżija ma tistax għaliha l-mewt u tibqa' tgħanni wara mewt il-poeta.[100] "Il-poeżija hi t-tieni ruħ tal-poeta" li tibqa' ġġeddidlu ħajtu.[101] Il-poeta jitwieled meta jmut.

Ħuduli ħsiebha

Nagħlaq b'Epitaffju miktub minn Karmenu Vassallo nnifsu u li jista' jitqies bħala t-testment fejn ħallielna dak li kien l-għeżeż għalih u li jkun ukoll xieraq jekk xi darba jitnaqqax fuq qabru. Għalkemm miktub lejn tmiem il-karriera letterarja tiegħu, Vassallo jġedded ir-rabta man-"**Nirien**" permezz tal-verbi '**tixgħel**' u '**Intfejt**':

> Kont. M'għadnix aktar. Intfejt.
> Imma warajja tixgħel
> Qalbi fi vrusi ħallejt.
> Ħuduli ħsiebha.

---

99 *Vatum Consortium*, p. 495. Cfr. ukoll 'Eternità Chimerica,' vv. 2, 8-13, *Antologia Gogliardica*, 1938, p. 29; 'Il Mio Ideale,' loc. cit., pp. 23-24.
100 Cfr. 'Żewġ Poeti Żgħażagħ Ġodda,' *Mill-Art għas-Sema*, p. 26.
101 *Ibid.*